

رنگ، مذهب یا اعتقاد، جنسیت، تولد یا ثروت یا هرگونه معیار مشابهی مبتنی است، به طور انسانی رفتار خواهد شد.

از این رو، اعمال زیر در هر زمان و هر مکانی نسبت به این افراد ممنوع خواهد بود:

الف) تعرّض به جان و تمامیت جسمانی، به ویژه قتل از هر نوع آن، قطع عضو، رفتارهای بی‌رحمانه، شکنجه و آزار و اذیت؛

ب) گروگانگیری؛

ج) تعرّض به حیثیت اشخاص، به ویژه رفتارهای موهن و تحقیرآمیز؛

د) صدور احکام و اجرای مجازاتهای اعدام بدون وجود حکم قبلی صادره از دادگاهی که به صورت قانونی تشکیل شده باشد و متناسب با تضمینهای قضایی که ضرورت آن توسط ملل متمدن شناخته شده است.

۲. مجروحان و بیماران پذیرفته و مداوا خواهند شد.

ارگان بشر دوستانه و بی‌طرفی همچون کمیته بین‌المللی صلیب سرخ می‌تواند خدمات خود را به طرفهای مخاصمه ارائه دهد. از طرف دیگر، طرفهای مخاصمه کوشش خواهند کرد از طریق موافقت‌نامه‌های خاص، تمام یا قسمتی از مقررات دیگر کنوانسیون حاضر را اعمال کنند.

اعمال مقررات فوق‌اثری روی وضع حقوقی طرفهای مخاصمه ندارد.

طل عدم قابلیت استناد به ایرادات در اسناد تجاری

□ حسن نوری

چکیده:

این مقاله‌کوششی است برای تعریف و تبیین «اصل عدم استناد به ایرادات در اسناد تجاری» خارج از چارچوب یک نظام قانونی خاص که در این باره، مطالبی در زمینه مفهوم، مبنا و قلمرو اصل بیان می‌شود سپس به جایگاه این اصل در حقوق ایران اشاره می‌شود؛ به این بیان که حقوق خصوصی ایران به طور کلی بر ایده حمایت از مالک‌متکی بوده و اصل عدم قابلیت استناد به ایرادات در محدوده اسناد تجاری، فاقد دلیل قانونی می‌باشد و رویه قضایی نیز نسبت به آن متزلزل است. از این رو، دکترین تنها دلیل اثبات اصل در حقوق ایران است و برای تعیین قلمرو این اصل در حقوق ایران، کنوانسیون ۱۹۳۰ م. ژنوا مناسب‌ترین قاعده به منظور جبران سکوت مقنن است.

در بخش پایانی مقاله، شرایط تحقق اصل و استثنائات آن در پنج مورد بیان می‌شود.

کلید واژگان: حقوق تجارت، سند تجاری، عدم قابلیت استناد به ایرادات، Commerical law, Commerical document.

«قابلیت انتقال پذیر بودن حقوق مالی» همواره متضمن یک شرط بدیهی با عنوان «وجود حق» است؛ به عبارت دیگر، حقی را که نیست، نمی توان به دیگری منتقل کرد؛ هر چند که دو طرف آن را اراده کرده باشند.^۱

در حقوق مدنی، اعم از سیستمهای حقوقی نوشته شده و یا نظام «کامن لا» طبق یک قاعده عمومی در قراردادها «در تمامی موارد انتقال حقوق، انتقال گیرنده نمی تواند بیش از حقوقی که انتقال دهنده داشته، حقوقی را دارا شود». این قاعده که در قوانین صریحاً ذکر نگر دیده، بر پایه این فکر منطقی استوار است که هیچ کس نمی تواند حقوقی را که به وی تعلق ندارد، انتقال دهد و براساس قاعده حقوقی کاملاً شناخته شده «کسی که مالک چیزی نیست، نمی تواند آن را به دیگری انتقال دهد»^۲ توصیف می شود.

تحمل آثار این اصل عقلانی، هنگام برخورد با ضرورت های زندگی اجتماعی انسان، به ویژه در بعد اقتصادی، دشوار می نماید. درست است که لازمه انتقال حق، وجود حق است، اما در بسیاری از اوقات، وضعیت ظاهری به گونه ای است که انتقال گیرنده با اعتماد کامل به وضع موجود، حقی را که غیر موجود است، موجود پنداشته و در ازای آن، عوضی را می پردازد؛ در این صورت، اعتماد انتقال گیرنده به وضع ظاهر، حق غیر موجود را موجود نمی کند، اما زمینه های تمایل به این عقیده را فراهم می کند که اشخاص زمینه ساز این اعتماد، در مقابل انتقال گیرنده مسئولیتی را عهده دار شوند که معادل با حق غیر موجود است.

۱. ناصر کاتوزیان، *حقوق مدنی (ایفایع)*، چاپ اول، تهران، یلدا، ۱۳۷۰، ص ۱۰۹، ش ۵۶؛ همو، *حقوق مدنی (قواعد عمومی قرار داده)*، ۱۳۶۹، ج ۲، ص ۳۱۸، ش ۴۸۵؛ غلامعلی شاهین، *اصل غیر قابل استناد بودن ایرادات در اسناد تجاری*، پایان نامه دوره کارشناسی ارشد حقوق خصوصی دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۷۰، ص ۲۷؛ حسن ستوده تهرانی، *حقوق تجارت*، چاپ دوم، تهران، نشر دادگستر، ۱۳۷۵، ج ۳، ص ۶۵؛ کورش کاویانی، *اصل عدم قابلیت استناد به ایرادات در اسناد تجاری*، پایان نامه دوره دکتری دانشگاه تهران، ۱۳۷۷، ص ۱.

2. Nemo dat quod non habet; G. Ripert, op.cit., No.2040, p.154; Lord Chorley and O.C. Giles - Slaters - Mereantile Law 15th ed., p.257.

این تمایل اگرچه از انتقال گیرنده حمایت می کند، متقابلاً منجر می شود به مسئول شناخته شدن کسانی که با وجود دخالت داشتن در ایجاد وضع ظاهر، به هیچ وجه مرتکب تقصیری نشده اند؛ مثلاً در فرض خیانت امین و فروش مورد امانت به غیر، مالک، حقی بر مال فروخته شده ندارد و تنها می تواند از امین مطالبه خسارت کند؛ بدین ترتیب، گرایش به هر عقیده، مستلزم تحمیل زیان و مسئولیت به یکی از دو طرف است، یعنی مالک حقیقی و دارنده فعلی. از این رو، باید در تقابل منافع و حقوق مالک حقیقی و اعتمادکننده به وضع ظاهر، یکی را بر دیگری ترجیح داد.

بدون شک در فرضی که مالک در ایجاد وضع ظاهر مرتکب تقصیر شده است، می توان پذیرفت که حمایت از اعتمادکننده به وضع ظاهر به عدالت نزدیک تر است، اما در فرض مخالف، هیچ دلیلی بر ترجیح یکی از این دو وجود ندارد. در این حال، آنچه قانون گذاران را به سمت صحیح راهنمایی می کند، لزوماً توجه به حقوق یکایک اشخاص نیست، بلکه باید مصالح جامعه را به عنوان یک موجود مستقل از اعضای خود در نظر گرفته و مصلحت کلی جامعه را ملاک ترجیح قرار دهند.

تشخیص این مصلحت، خود موضوع مطالعه و تحقیقی مستقل است که لااقل تلفیق عقاید اقتصاددانان و حقوق دانان را می طلبد، اما فرض مسلم آن است که در مورد «پول»، ضرورتاً راهی جز مالک شناختن گیرنده پول وجود ندارد، هر چند که نقل و انتقالات قبلی باطل بوده باشد؛ چرا که در غیر این صورت، ترویج این سند به عنوان وسیله ای ساده و مطمئن در مبادلات اقتصادی میسر نخواهد بود؛ بنابراین، حکومت اصل عدم قابلیت استناد به ایرادات در مورد پول، از بدیهیات است و به گونه ای در اذهان رسوخ کرده که در بادی امر خلاف قاعده بودن آن در نظر مجسم نمی گردد. اما وضع در مورد اسناد تجاری جانشین پول بیشتر محل تأمل است.

اسناد تجاری جانشین پول (با اسناد تجاری به مفهوم خاص) معرف حق دینی حال یا با و عده کوتاه مدت است که موضوع آن، مقدار معینی پول است که چک، سفته و برات از مصادیق بارز آن به شمار می آید. بازرگانان و اقتصاددانان همواره علاقه مندند که اسناد مذکور بتواند در رونق معاملات اعتباری و نقل و انتقال آسان و

امن ثروت، نقش مهمی را ایفا کند.^۱ از این رو، در جریان تحوّل و تکامل قواعد حاکم بر اسناد تجاری، بخشی از خواصّ پول به این اسناد سرایت کرده است؛ از جمله اینکه پذیرنده این اسناد باید اطمینان داشته باشد که عدم صحّت نقل و انتقالات پیشین سند (انتقال طلب) در حقوق وی تأثیری نخواهد داشت؛ زیرا در غیر این صورت، انتقالات متعدّد سند تجاری به تضعیف و تزلزل بیشتر موقعیت دارنده آن منجر می‌شود.^۲ این ویژگی، در حقوق فرانسه به «اصل یا قاعده عدم قابلیت استناد به ایرادات» معروف است که در ادبیات حقوقی ایران، افرادی آن را به «اصل عدم توجه به ایرادات» ترجمه کرده و به کار برده‌اند.

از آنجا که ارزش پول، قائم به خود و قدرت حاکم است و این قابلیت را دارد که هر آن می‌تواند با هر کالایی مبادله شود و دارنده آن از اعتماد و اطمینان کامل برخوردار است، اما اسناد تجاری که نقش پول را به عهده دارد، این درجه از اعتماد و اطمینان را فاقد است. دارنده سند تجاری که در سررسید برای مطالبه وجه آن مراجعه می‌کند، ممکن است از طرف مدیون با ایراد فسخ معامله یا پرداخت وجه مواجه شود، حال آنکه پول، در گردش خود، دارنده را با هیچ‌گونه ایراد و اعتراضی مواجه نمی‌کند؛ لذا به منظور اینکه اسناد تجاری بتواند هر چه بیشتر جانشین پول شود و دارنده، مطمئن گردد که در سررسید هیچ مانعی بر سر راه نقد شدن سند وجود نخواهد داشت، در قوانین کشورهای مختلف، تصمیماتی از قبیل قاعده غیر قابل استناد بودن ایرادات اتخاذ شده است تا وجه سند بدون هیچ‌گونه ایراد و اعتراضی به دارنده پرداخت شود.

قاعده «غیر قابل استناد بودن ایرادات»، قاعده‌ای است خلاف قواعد عمومی حاکم بر قراردادهای مدنی، با این مضمون که متعهد سند (مدیون) نمی‌تواند در برابر

دارنده آن دفاعی کند که به روابط او و ظهرنویسان پیشین با صادرکننده ناظر باشد؛ برای مثال، اگر ادّعا شود که برات مورد مطالبه به اکراه از متعهد اصلی گرفته شده است یا وجه آن به سببی به یکی از ظهرنویسان پرداخت شده است، این ادّعا در برابر دارنده کنونی سند پذیرفته نیست و حقوق کسی را که از راه مشروع و با حسن نیت بر آن دست یافته است، ضایع نمی‌کند.

حکمت اصلی این قاعده، ایجاد اعتماد نسبت به اعتبار این اسناد است؛ زیرا اگر بنا باشد که متعهد سند بتواند به تمام ایرادهای ناشی از روابط خود با دستهای پیشین در برابر دارنده کنونی استناد کند، دیگر هیچ اطمینانی به وصول دین باقی نمی‌ماند و بازرگانان می‌کوشند تا از پذیرفتن این‌گونه اسناد متزلزل خودداری کنند و جامعه از مزایای گردش این اسناد محروم می‌ماند.^۱

تعیین و تشخیص کاربرد اسناد تجاری و مصادیق آن (برات، سفته، چک و...) مستلزم شناخت کامل مقررات، اصول و قواعد ناظر به آنها می‌باشد که متأسفانه در ایران چندان مورد بحث و بررسی قرار نگرفته و قوانین وضع شده در این باره، نقش بسیار اندکی در تبیین آن داشته است.

آنچه بیشتر مورد توجه مؤلفان و حقوق دانان تجارت واقع شده است، شرایط، اوصاف و خصوصیات شکلی اسناد تجاری است؛ از این رو، مسائلی نظیر «ماهیت اسناد تجاری» و «اصل عدم استناد به ایرادات در اسناد تجاری در مقابل دارنده سند با حسن نیت» چندان واضح نیست که بدون شک این امر، یکی از موضوعات پیچیده در قلمرو حقوق تجارت و بلکه حقوق خصوصی است.

قانون تجارت ایران نیز که از قانون تجارت ۱۸۰۷ فرانسه اقتباس شده است، نسبت به مسائل مذکور غالباً ساکت است. به این دلیل که این مسائل، از جمله «اصل غیر قابل استناد بودن ایرادات» بعدها، یعنی در سال ۱۹۳۵ م. - زمان اصلاح قانون

۱. بهروز اخلاقی، حقوق تجارت، جزوه درسی دوره کارشناسی ارشد دانشگاه تهران، ۱۳۶۸، ص ۵۵ به بعد؛ ریپرو روبلو، دوره مقدماتی حقوق تجارت، ۱۹۹۰، ج ۲، ص ۱۱۱ به بعد.

۲. ناصر کاتوزیان، حقوق مدنی (ایقاع)، ص ۱۰۷، ش ۵۶؛ غلامعلی شاهین، اصل غیر قابل استناد بودن ایرادات در اسناد تجاری، پایان نامه دوره کارشناسی ارشد حقوق خصوصی دانشگاه شهید بهشتی، ص ۲؛ ابوالحسن صادقیان، مطالعه تطبیقی راجع به برات و محل آن، چاپ حیدری، ۱۳۴۰، ص ۲۳.

۱. ناصر کاتوزیان، حقوق مدنی (ایقاع)، ص ۱۰۷، ش ۵۶؛ غلامعلی شاهین، اصل غیر قابل استناد بودن ایرادات در اسناد تجاری، پایان نامه دوره کارشناسی ارشد حقوق خصوصی دانشگاه شهید بهشتی، ص ۲؛ میشل زانتین، حقوق تجارت، ۱۹۹۵، ص ۱۸۳، ش ۳۰۶؛ ریپرو روبلو، دوره مقدماتی حقوق تجارت، ج ۲، ص ۱۷۴، ش ۲۰۴۲.

تجارت فرانسه و پیوستن این کشور به مقررات متحدالشکل ژنو راجع به برات و سفته مصوب ۷ ژوئن ۱۹۳۰- وارد قانون تجارت فرانسه شد. البته قبل از اینکه این اصل در قانون تجارت فرانسه وارد شود، رویه قضایی آن کشور تمایل خود را به آن کاملاً نشان داد^۱ و در آرای مختلف و متعدّد، مورد تأکید قرار گرفت. رویه قضایی در ایران نیز با این قاعده، چندان بیگانه نبوده است و آن را از اصل مسئولیت تضامنی صادرکننده و ظهرنویسان و براتگیر مندرج در ماده ۲۴۹ ق.ت.ا. مورد استفاده قرار داده است.

همان طور که اشاره شد، این اصل یکی از مباحث پیچیده حقوق خصوصی، به ویژه حقوق تجارت است. قانون تجارت ایران صراحتاً به آن اشاره‌ای ندارد و رویه قضایی در مواجهه با سکوت قانون‌گذار به ایفای وظیفه نپرداخته است، بلکه با صدور آرای متناقض عملاً زمینه کاربرد صحیح و مفید اسناد تجاری را در اقتصاد کشور از میان برده است. از سوی دیگر، «دکترین» نیز توفیقی در راهبری رویه قضایی نیافته است، اما به نظر می‌رسد که نحوه تبیین موضوع و انتخاب مبنایی صحیح از شناخت دقیق موضوع مطالعه کم‌اهمیت‌تر نیست؛ لذا با توجه به این هدف، مطالبی را به صورت خلاصه در زمینه مفهوم، مبنا، شرایط، قلمرو و استثنائات اصل عدم استناد به ایرادات در اسناد تجاری بیان می‌شود.

مفهوم، مبنا و قلمرو اصل عدم قابلیت استناد به ایرادات در اسناد تجاری

۱. مفهوم اصل

ارائه تعریفی جامع و مانع از اصل عدم قابلیت استناد به ایرادات در مقابل دارنده با

۱. به نظر می‌رسد یک حقوق‌دان فرانسوی به نام «Jousse» برای اولین بار، قاعده غیر قابل استناد بودن ایرادات را مطرح ساخت. رویه قضایی از قرن هیجدهم، توری (قاعده) او را در زمینه غیر قابل استناد بودن ایرادات پذیرفته است. این قاعده، در ماده ۱۷ قانون یکنواخت (متحدالشکل) ژنو مندرج شده و عیناً ماده ۱۲۱ قانون جدید فرانسه رونوشت آن است (امیرحسین فخاری، اسناد تجارت، جزوه درسی دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی، ۶۹-۱۳۶۸، ص ۶۴).

حسن نیت سند تجاری، همانند تعریف اغلب پدیده‌های حقوقی، دشوار و بلکه ناممکن است؛ از این رو، به هدف آشنایی اجمالی با اصل، تعریفی ارائه می‌شود، صرف نظر از انتقاداتی که ممکن است نسبت به هر یک وارد آید؛ لذا ابتدا تعاریف موجود در قوانین داخلی و معاهده‌های بین‌المللی و سپس تعاریف حقوق دانان از این اصل ارائه می‌شود.

الف) تعاریف قانونی

ماده ۱۷ کنوانسیون ژنو راجع به برات و سفته که بیش از ۲۹ کشور بدان ملحق شده‌اند،^۱ اصل عدم قابلیت استناد به ایرادات را چنین تعریف کرده است: اشخاصی که به موجب برات علیه آنها طرح دعوا شده است، نمی‌توانند در مقابل دارنده برات به روابط خصوصی خود با براتکش یا با دارندگان قبلی برات استناد کنند؛ مگر آنکه دارنده، هنگام دریافت برات آگاهانه به زیان بدهکار عمل کرده باشد.^۲

این تعریف، اگرچه ناظر به برات است، اما با توجه به قاعده دیگر که کلیه اسناد تجاری به مفهوم خاص را مشمول احکام واحد قرار داده است، سایر اسناد را نیز دربرمی‌گیرد.

ماده ۷۷ کنوانسیون ژنو راجع به برات و سفته، اصل مذکور را در مورد سفته نیز جاری می‌داند، بعلاوه، کنوانسیون ژنو راجع به چک نیز در ماده ۲۲، مفاد ماده ۱۷ کنوانسیون مذکور را تکرار کرده است.^۳

تعریف مزبور، تقریباً مفاد اصل و حدود و ثغور آن را معرفی می‌کند، اما لااقل با

۱. ربیعا اسکینی، حقوق تجارت، تهران، انتشارات سمت، ۱۳۷۳، ص ۱۶.

2. Persons sue on a bill of exchange cannot set up against the holder defences founded on their personal relations with the drawer or wrth previous holders, unless the holder, in acquiring the bill has knowingly acted to the detriment of the debtor.
3. Persons used on a cheque cannot set up against the holder defences founded on their personal relations whit the drawer or with the previous holders, unless the holder in acquring the cheque has knowingly acted to the detriment of the debtor.

یک ابهام اساسی در مفهوم عبارت «روابط خصوصی» (شخصی) روبه‌روست؛ چرا که از مفهوم مخالف این تعریف، این نتیجه به دست می‌آید که ایرادات ناشی از روابط فاقد وصف خصوصی، قابل استناد خواهد بود؛ بدین ترتیب، وجه ممیز روابط خصوصی از سایر روابط در تعریف مذکور روشن نیست.

با وجود این، به طور مختصر اصل فوق را بررسی می‌کنیم. یکی از آثار مهم اصل استقلال امضاها، غیر قابل استناد بودن ایرادات در برابر دارنده با حسن نیت است. به بیان ماده ۱۷ قانون متحدالشکل ژنو، اصل غیر قابل استناد بودن ایرادات به این معناست که صاحبان امضای مورد تعقیب نمی‌توانند در برابر دارنده برات به روابط شخصی خود با براتکش یا دارندگان قبلی برات استناد کنند.^۱

منظور از روابط شخصی، همه روابط معاملاتی است که موجب صدور یا انتقال سند مزبور شده و همچنین اموری مانند پرداخت وجه برات یا تهاتر، تبدیل تعهد، که بین صاحبان امضا یا براتکش یا دارندگان قبلی (ید سابق) واقع می‌شود، با توجه به تعریف مزبور، فقط ایراداتی قابل استناد نیست که مربوط به روابط شخصی باشد، اما اگر ایرادی مربوط به خود سند و تعهد براتی باشد؛ از قبیل ایراد مجعول بودن امضا یا عدم اهلیت صادرکننده در حین صدور سند در مقابل دارنده قابل استناد است.

همچنان که از تعریف فوق برمی‌آید، ایرادات فقط در مقابل ید یا یدهای غیر مستقیم و با واسطه، قابل استناد نیست، اما در مقابل شخصی که سند مستقیماً به او واگذار یا منتقل شده است، این ایرادات قابل استناد است.^۲

هر چند که تفکر جدیدی در راستای تقویت اسناد تجاری قوت گرفته است که به موجب آن حتی در مقابل ید مستقیم نیز نمی‌توان به ایرادات ناشی از تعهد پایه استناد جست، لکن این نظریه در قانون و رویه قضایی ایران پذیرفته نشده است.^۳ در مقابل کنوانسیون یکنواخت ژنو، دو منبع مهم حقوق اسناد تجاری در

۱. کمال‌اله‌آبادی، «اصل استقلال امضاها و عدم توجه به ایرادات در اسناد تجاری»، فصلنامه دیگامهای حقوقی، شماره ۱۰-۱۱، ص ۱۰، ۱۱ و ۲۴.

۲. همان.

۳. محمد دمرچیلی، علی حاتمی و محسن قرائی، قانون تجارت در نظم حقوقی کنونی، ص ۴۶۱.

«کامن‌لا» (قانون پروات انگلیس و قانون تجارت آمریکا) از ارائه تعریف خودداری کرده و مستقیماً به بیان احکام و فروع مسئله پرداختند. بعلاوه کنوانسیون برات و سفته بین‌المللی مصوب ۱۹۸۸ سازمان ملل متحد نیز تحت تأثیر «کامن‌لا» فاقد تعریفی از اصل می‌باشد.^۱

ب) تعاریف حقوق دانان

حقوق دانان برای جبران سکوت قانون‌گذاران و یا رفع نقایص تعاریف قانونی از این اصل کوششهایی کرده‌اند که اشاره به آنها برای تحقق هدف این گفتار، خالی از فایده نیست.

در برخی از تعاریف، قلمرو محدودی از اصل، مورد نظر قرار گرفته و کاربرد آن تنها به مواردی منحصر شده است که میان انتقال‌دهندگان متوالی سند تجاری، معاملاتی وجود داشته است و تصرفات غیر متکی بر معامله نظیر یافتن سند، سرقت و... خارج از شمول اصل دانسته شده است، از جمله:

... اسناد تجاری به خودی خود معرف طلب صاحب آن می‌باشد و روابط حقوقی که ممکن است بین امضاکنندگان و ظهرنویسان موجود باشد و ادعاهایی که هر یک از آنها بر دیگری درباره معامله‌ای که به صدور سند تجاری منجر شده است، در حقوق صاحب سند تجاری تأثیری ندارد...^۲

و یا:

متعهد برات، سفته و یا چک به موجب امضای این اسناد در مقابل دارنده سند متعهد می‌شود و در مقابل او نمی‌تواند به روابط شخصی خود با انتقال‌دهنده سند استناد کند؛ به عبارت دیگر، متعهد برات در مقابل دارنده آن نمی‌تواند به ایراداتی متوسل شود که می‌توانست آنها را در مقابل انتقال‌دهنده - به لحاظ معامله‌ای که به سبب آن، سند براتی صادر شده و به جریان افتاده است، مطرح

۱. مقایسه ساده متن کنوانسیون برات و سفته بین‌المللی مصوب ۱۹۸۸ سازمان ملل متحد با مقررات راجع به اسناد تجاری در انگلستان و آمریکا، آشکارا گویای تفوق «کامن‌لا» در تصویب کنوانسیون مذکور است. ر.ک: ربیعا اسکینی، حقوق تجارت، ص ۱۷.

۲. بهروز اخلاقی، حقوق تجارت، جزوه درسی دوره کارشناسی ارشد دانشگاه تهران، ۱۳۶۸، ص ۲۸.

کند- زیرا تعهد براتی از تعهد حاصل از معامله اصلی جدا و مستقل است.^۱

حقوق دانان فرانسوی نیز به تکرار ماده ۱۷ کنوانسیون ژنو و با ارائه تعاریفی مشابه پرداخته‌اند، از جمله:

اصل عدم قابلیت استناد به ایرادات به دارنده قانونی برات اجازه می‌دهد تا از ایراداتی که خوانده دعوی برات می‌توانست به استناد آنها از پرداخت معاف گردد، مصون باشد.^۲

همچنان که اشاره شد، قانون تجارت ایران اشاره‌ای صریح به اصل عدم توجه ایرادات ندارد، اما تأسیس قواعد حاکم بر مسئولیت تضامنی، ظهرونی، قبولی برات و آثار آن، بدون قبول تلویحی اصل عدم قابلیت استناد به ایرادات امکان‌پذیر نبوده است و در نتیجه، می‌توان گفت مفهوم اصل عبارت است از حقوقی که دارنده سند تجاری با اعتماد متعارف به ظاهر سند برای خویش تصور کرده است و قانون‌گذار آن را به رسمیت شناخته و مورد حمایت اوست.

۲. مبنای اصل

اصل عدم قابلیت استناد به ایرادات در چارچوب آثار قانونی ناشی از عمل حقوقی (اعم از عقد یا ایقاع) و همچنین در چارچوب اسباب سنتی ضمان قهری (به ویژه تقصیر) توجیه‌پذیر نیست؛ بنابراین، مبنای اصل آن است که در تقابل منافع مالک حقیقی و اعتمادکننده به ظاهر، حمایت از شخص اخیر به رعایت مصالح اقتصادی جامعه نزدیک‌تر است (نظریه ظاهر).^۳

تأسیس حقوقی اسناد تجاری و مقررات خاص و جدید آن، منطبق با نیازهای تجارت پیچیده امروز و کاربردهای مورد نظر آن در معاملات بوده است و قانون‌گذار

۱. ربیعا اسکینی، حقوق تجارت، ص ۶.

2. le principe de l'irrévocabilité des exceptions permet au porteur légitime d'une lettre de change d'être protégé contre les moyens de défense que pourrait faire valoir.

۳. کورش کاویانی، اصل عدم استناد به ایرادات در اسناد تجاری، پایان‌نامه دوره دکتری دانشگاه تهران، ۱۳۷۷، ص ۳۳.

نیز با حمایت‌های لازم از دارنده با حسن نیت سند، موجب استحکام سند و اطمینان خاطر دارنده آن شده است. ایجاد اصل استقلال امضاها، اصل مسئولیت تضامنی امضاکنندگان، اصل غیر قابل استناد بودن ایرادات، توجه خاص به فرم و شرایط صوری سند و نیز اعطای امتیازاتی علی‌حده در مورد این اسناد از سوی قانون‌گذار، تماماً برای حمایت از حقوق ذی‌نفع با حسن نیت سند صورت گرفته است. قانون مدنی به رغم جامعیتی که دارد، چنین مقرراتی را به نحو خاص پیش‌بینی نکرده است، البته چنین انتظاری هم از قانون مدنی که گویای تمامی مقررات و احکام مربوط به پدیده‌های جدید حقوقی در زمینه‌های مختلف، مخصوصاً زمانی که کاربرد و جنبه بین‌المللی آنها مطرح باشد، منطقی و موجه به نظر نمی‌رسد.^۱

۳. قلمرو اصل

قلمرو اصل از چهار نظر محدود است:

اولاً، اسناد مشمول اصل معمولاً اسنادی است که ضرورت جانشینی آنها به جای پول، اجرای اصل را نسبت به آنها اجتناب‌ناپذیر می‌سازد. چک، سفته و برات مصادیق بارز این‌گونه اسناد می‌باشد.

ثانیاً، ظاهر ناشی از امضا مبتنی بر اراده معتبر در چارچوب اصل قرار می‌گیرد؛ بنابراین، امضای صغیر یا امضای جعل شده و نظایر آن هر چند ظاهر قابل اعتمادی را فراهم می‌آورد، اما به سود دارنده سند و به زیان صاحبان امضا قابل استناد نیست. ثالثاً، دارنده سند نیز باید دارنده با حسن نیت تلقی گردد. ملاک اصلی در تشخیص حسن نیت آن است که به هنگام تحصیل سند تجاری، سوء استفاده از امتیازات ناشی از عدم قابلیت استناد به ایرادات، تحقق نیافته باشد.

رابعاً، دارنده سند در تحصیل آن مرتکب تقصیر سنگین نشده باشد؛ مثلاً نمی‌دانسته سند دزدی است، امّا سند ده میلیون را به یک میلیون خریده است.^۲

۱. کمال اله‌آبادی، دیگامهای حقوقی، شماره ۱۰ و ۱۱، ص ۱۸.

۲. امیرحسین فخاری، جزوه درسی دوره کارشناسی ارشد دانشگاه علوم اسلامی رضوی، مشهد، ۱۳۸۱.

لازم به ذکر است که حقوق خصوصی ایران به طور کلی متکی بر ایده حمایت از مالک بوده و حسن نیت و اعتماد به ظاهر، اصولاً اثری در تملک ندارد و اصل عدم قابلیت استناد به ایرادات در محدوده اسناد تجاری در ایران فاقد دلیل قانونی بوده و رویه قضایی نیز نسبت به آن متزلزل است؛ بدین ترتیب، «دکترین» تنها دلیل اثبات اصل در حقوق ایران است و برای تعیین قلمرو اصل در حقوق ایران، کنوانسیون ۱۹۳۰ ژنو مناسب ترین قاعده برای جبران سکوت مقنن است.

برای درک بهتر موضع رویه قضایی درباره مفهوم اصل استقلال امضاها و اصل غیر قابل استناد بودن ایرادات، آرای ذیل قابل توجه است:

۱. مستفاد از مواد ۳۱۰، ۳۱۲ و ۳۱۴ ق.ت.ا. این است که صادرکننده چک، جوهری را که نزد دیگری دارد، می تواند به موجب آن شخصاً مسترد دارد یا به دیگری واگذار کند، در هر صورت، صادرکننده آن واگذارکننده وجه چک شناخته شده و مسئول تأدیة وجه در صورت استنکاف محال علیه از پرداخت آن می باشد. از مجموع مواد استفاده می شود که چک در وجه حامل مثبت انتقال وجه آن است که صادرکننده، مدیون دارنده آن و ضامن پرداخت وجه چک می باشد، در این صورت، عنوان استحقاق صادرکننده چک به استرداد وجه آن از دارنده چک برخلاف مستفاد از مواد مزبور خواهد بود.^۱

۲. با ملاحظه ماده ۲۳۰ ق.ت.ا. و سایر مواد قانونی مربوط به برات و سفته طلب عدم اشتغال ذمه دهنده سفته تأثیری در سقوط تعهد مشارالیه که به موجب سفته کرد، ندارد.^۲

۳. به موجب مواد ۲۴۹ و ۳۰۹ ق.ت.ا. کسی که سفته داده است، در مقابل دارنده سفته مسئول است و اعتراض او (با عنوان وجه سفته به ظهر نویس) وارد نخواهد بود.^۳

۱. احمد متین، مجموعه قوانین و مقررات آیین دادرسی مدنی (مجموعه متین)، رأی شماره ۷۱۶-۱۶/۴/۴۶، شعبه چهارم دیوان عالی کشور، ص ۱۴۷.

۲. همان، رأی شماره ۲۱۰-۱۶/۵/۴، شعبه چهارم دیوان عالی کشور، ص ۱۵۲.

۳. همان، رأی شماره ۲۰۱-۲۷/۲/۴، شعبه سوم دیوان عالی کشور، ص ۱۴۴.

شرایط تحقق اصل و استثنائات آن

۱. شرایط تحقق اصل عدم قابلیت استناد به ایرادات در اسناد تجاری

ماده ۱۷ قانون متحدالشکل ژنو به بیان اصل و شرایط تحقق آن پرداخته و مقرر داشته است که:

صاحبان امضای مورد تعقیب نمی توانند علیه دارنده برات به روابط شخصی خود با براتکش یا دارندگان قبلی برات استناد کنند؛ مگر آنکه دارنده با سوء نیت به زیان مدیون، سند را تحصیل کرده باشد.

همچنان که منطوق ماده بیان می کند این اصل، هر دارنده ای را تحت حمایت قرار نمی دهد. هر کس که سندی تجاری در اختیار داشت و دارنده آن بود، اصل غیر قابل استناد بودن ایرادات به طور مطلق از او حمایت نمی کند و باید شرایطی را دارا باشد که ذیلاً به آن اشاره می شود. لازم به ذکر است که هنگام تدوین ماده مذکور دو تئوری مطرح بود:

الف) «تئوری فرانسوی حسن نیت و سوء نیت» که ملاک آن «اطلاع» است؛ یعنی دارنده با حسن نیت دارنده ای است که از ایراد اطلاع نداشته باشد (هر ایرادی که امضاکننده به آن استناد می کند)؛ عکس آن این است که دارنده از ایراد اطلاع داشته و امضاکننده ثابت می کند که دارنده سند مورد حمایت قانون نیست.

ب) «تئوری انگلیسی حسن نیت و سوء نیت» که صرف اطلاع را کافی نمی داند، بلکه باید توأم با عمل باشد.

بنابراین، قانون یا فرمول فوق ترکیبی از هر دو تئوری است و با تنظیم این فرمول کوشیده اند هر دو تئوری را وارد و مورد عمل قرار دهند؛ زیرا می گوید مگر آنکه دارنده مذکور عالماً (تئوری فرانسوی) به زیان مدیون عمل کرده باشد (تئوری انگلیسی).^۱

در حقوق ایران نظیر این ماده وجود ندارد، اما آنچه به کار می رود، حسن نیت و

۱. امیرحسین فخاری، اسناد تجارت، جزوه درسی دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی، ص ۶۴.

عدم آن است. البته در مقررات راجع به اسناد تجاری، موادی (مواد ۲۳۰، ۲۳۱ و ۱۴۹ ق.ت.) هست که به دارنده سند حق می‌دهد به امضاکنندگان سند مراجعه کند. وقتی قانون‌گذار صراحتاً عده‌ای را مسئول تضامنی می‌شناسد، دلالت می‌کند که خلافت قابل اثبات نیست و در تبصره ۳ ماده ۱۴ قانون چک، اصل غیر قابل استناد بودن ایرادات در مورد چکهای مسافرتی و تضمینی پذیرفته شده است. بنابراین، مطابق ماده ۱۷ قانون متحدالشکل ژنو، اصل بر عدم استناد امضاکننده سند (مدعی علیه) به روابط خصوصی اش با امضاکنندگان قبلی و یا براتکش در مقابل دارنده بدون سوء نیت است؛ برای مثال، براتگری که برات را قبلی نوشته و یا دارنده قبلی سند که با ظهرنویسی آن را به دیگری انتقال داده است، نمی‌تواند به ایراداتی که ممکن است در رابطه حقوقی او با براتکش یا ظهرنویسان قبلی وجود داشته، علیه دارنده موصوف استناد کند.

پس اگر براتگیر ادعا کند که چون معامله مربوط به برات، فسخ شده و دین او به براتکش از بین رفته است و یا اگر ظهرنویسی در مقابل دارنده سند به بطلان معامله‌ای که با ظهرنویس قبل از خود داشته، استفاده کند، موجب سلب مسئولیت و برائت ذمه وی از تعهد برواتی نخواهد شد. این اصل، مطابق ماده ۱۷ یادشده، در یک مورد استثنا می‌پذیرد؛ یعنی زمانی که دارنده با سوء نیت، سند را به زیان مدیون تحصیل کرده باشد. دارنده با سوء نیت کسی است که عالماً به ضرر بدهکار عمل کرده است و برات را تحصیل کرده باشد.^۱

به بیان دیگر، سوء نیت دارنده از استثنائات اصل مزبور است و دارنده با سوء نیت از ایرادات ظهرنویسان یا صادرکنندگان مصون نیست،^۲ البته داشتن سوء نیت

۱. در مقابل، دارنده با حسن نیت دارنده‌ای است که برات را تکمیل شده و صحیح در شرایط زیر دریافت کرده باشد: سررسید برات نباید گذشته باشد و اگر نکول شده باشد، دارنده نباید از آن باخبر بوده باشد؛ دارنده، برات را با حسن نیت دریافت کرده باشد و در مقابل عوض و در زمانی که برات به او منتقل شده از ایراد در مالکیت‌دهنده بی‌خبر بوده است. ر.ک: ربیعا اسکینی، حقوق تجارت تطبیقی، تهران، انتشارات مجمع علمی فرهنگی مجد، ۱۳۷۳، ص ۹۹.

۲. جعفر جعفری لنگرودی، دائرة المعارف حقوق مدنی و تجارت، تهران، بنیاد استاد، ۱۳۵۷، ج ۱، ص ۴۴۱.

در زمان قبض (گرفتن) سند ملاک است.^۱

دارنده با سوء نیت در قانون ایران تعریف نشده است. رویه قضایی نیز موضع روشنی در این باره اتخاذ نکرده است، ولی به نظر می‌رسد در حقوق ایران، صرف آگاهی دارنده از چگونگی رابطه مسئولان سند کفایت می‌کند. در حقوق فرانسه به موجب ماده ۱۲۱ ق.ت.ا. دارنده با سوء نیت، دارنده‌ای است که:

اولاً، از چگونگی رابطه شخصی میان متعهد یا متعهدان سند آگاهی داشته. ثانیاً، عالماً به ضرر متعهد سند اقدام کرده باشد.

دکتر جعفری لنگرودی دارنده با سوء نیت را به صورت زیر تبیین می‌کند: سوء نیت موقعی محقق می‌شود که حامل در حین به دست آوردن برات اقدام به زیان محال علیه کرده باشد؛ یعنی بداند که در صورت الزام محال علیه به قبول برات او را ملزم به ایفای ناروا خواهد کرد.^۲

آرای ذیل در تأیید این تفسیر است:

الف) ... چک جزء اسناد تجاری محسوب و پس از صدور از منشأ خود منفک می‌شود، مخصوصاً انتقال آن به اشخاص ثالث دارای حسن نیت باشند موجب غیرقابل استناد بودن ایرادات نسبت به شخص ثالث می‌شود و در مانحن فیه استناد به ایراد امانی بودن چک، حتی اگر نسبت به گیرنده اولی قانونی باشد، نسبت به شخص ثالث غیرقانونی است؛ زیرا شخص ثالث اصولاً با حسن نیت چک را به انتقال گرفته و خواهان این پرونده نیز هیچ دلیلی که خالی از سوء نیت خواننده در انتقال گرفتن چک باشد، ارائه نداده است.^۳

ب) ... به موجب ماده ۲ قانون صدور چک بلامحل، صادرکننده چک باید در تاریخ صدور، معادل مبلغ چک در بانک محال علیه داشته باشد و تخلف از آن به موجب ماده ۶ قانون مذکور، جرم است و لازم نیست چک در مقابل بدهی صادر و تسلیم شده باشد؛ زیرا چک از جمله اسناد تجاری است که در بازار

۱. همان.

۲. همان.

۳. عباس اجتهادی و دیگران، گزیده آرای دادگاههای حقوقی (مجموعه چهارم)، گردآورنده: محمدرضا کامیار (کارکن)، حکم شماره ۶۳۲-۶۳/۹/۱۹-۷۳، شعبه ۶۵ دادگاه حقوقی ۲ تهران، چاپ دوم، نشر حقوق دان، ۱۳۷۶، ص ۵۲.

بین اشخاص ردّ و بدل می‌شود بدون اینکه دارندگان آن... از انگیزه صدور آن اطلاع داشته باشند و به همین علت است که قانون‌گذار، صرف صدور چک بلامحل را جرم شناخته و...^۱

مؤید دیگر تحقق اصل غیر قابل استناد بودن ایرادات این است که دارنده سند در تحصیل آن، مرتکب تقصیر سنگین (عمده) نشده باشد؛^۲ مثلاً شخص نمی‌دانسته که سند دزدی است، اما سند ده میلیونی را به یک میلیون خریده است.

۲. استثنائات اصل عدم قابلیت استناد به ایرادات در مقابل سند تجاری

بر اصل مزبور، همچون بسیاری دیگر از اصول حاکم بر اسناد تجاری، استثنائاتی وارد است. قانون متحدالشکل ژنو،^۳ اصل غیر قابل استناد بودن ایرادات را با استثنائاتی روبه‌رو می‌داند.

الف) شرایط شکلی سند (نقض شکلی)

اگر سند شرایط تعیین شده از سوی قانون را دارا نباشد، هر کسی می‌تواند ایراد بگیرد و بگوید این نوشته برات نیست؛ بنابراین، اسناد تجاری باید واجد شرایط شکلی و صوری مقرر در قانون تجارت باشد.

شرایطی که به شکل و ظاهر سند مربوط می‌شود و عدم رعایت این شرایط، سند را از تجاری بودن و امتیازات خاص آن، از جمله مسئولیت تضامنی امضاکنندگان، اصل استقلال امضاها و عدم توجه به ایرادات خارج می‌سازد؛ مثلاً چنانچه در برات نام محال علیه (براتگیر) ذکر نشده باشد، با توجه به مواد ۲۲۳ و

۱. بدالله بازگیر، *علل نقض آرای کیفری*، رأی راجع به پرونده کلاسه ۲۳۶-۱/۱-۷۱، شعبه ۱۶ دیوان عالی کشور، چاپ اول، نشر حقوق دان، ۱۳۷۵، ص ۱۹۷.

۲. امیرحسین فخاری، *اسناد تجارت*، جزوه درسی دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی، ص ۶۴.

۳. ماده ۷ قانون متحدالشکل ژنو: اگر برات دارای امضای اشخاص فاقد اهلیت برای قبول تعهد ناشی از برات باشد یا امضاهای مجعول یا منتسب به اشخاص خیالی باشد یا متضمن امضاهایی باشد که به هر دلیلی دیگر نتوان صاحبان آن امضاها یا کسانی را که از طرف آنها امضا کرده‌اند، متعهد شناخت، تعهدات سایر امضاکنندگان به قوت خود باقی است.

۲۲۶ ق.ت.ا.^۱، مقررات مربوط به بروات تجاری در مورد آن جاری نخواهد شد؛ در این صورت، هر امضاکننده‌ای می‌تواند در مقابل دارنده با حسن نیت یا حتی بدون حسن نیت ایراد کند یا اگر در انتقال سند، مقررات ظهرونی رعیایت نگردد، مسئولیتی متوجه ظهرونیس نخواهد بود؛ زیرا استفاده از تضمینات قانونی و امتیازات مربوط از سوی ذی‌نفع، موکول به تنظیم و انتقال صحیح این اسناد است، همچنان که اگر دارنده، تکالیف مربوط به مرحله اجرای سند؛ مانند واخواست و اقامه دعوا در مهلت‌های مقرر قانونی را انجام ندهد، حق مراجعه به ظهرونیسان و ضمانت آنها را از دست می‌دهد و امضاکنندگان مذکور می‌توانند در مقابل دارنده، ایراد عدم مسئولیت کنند.

ب) جعل

امضاکننده سند تجاری می‌تواند ادعا کند که امضای منتسب به او جعل شده و او این سند را امضا نکرده است.

ج) حجر و عدم اهلیت امضاکننده سند تجاری

اگر ثابت شود که امضاکننده در زمان امضا، محجور (مجنون، سفیه، صغیر و ورشکسته) بوده است، آن امضاکننده از دور خارج می‌شود و ایراد قابل استناد است.

۱. ماده ۲۲۳ ق.ت.ا.: برات علاوه بر امضا یا مهر برات‌دهنده باید دارای شرایط ذیل باشد:

۱. قید کلمه «برات» در روی ورقه؛

۲. تاریخ تحریر (روز، ماه و سال)؛

۳. اسم شخص که باید برات را تأدیه کند؛

۴. تعیین مبلغ برات؛

۵. تاریخ تأدیه وجه برات؛

۶. مکان تأدیه درجه برات؛

۷. اسم شخص که برات در وجه یا حواله کرد او پرداخت می‌شود؛

۸. تصریح به اینکه نسخه اول یا دوم یا سوم یا چهارم یا... الخ است.

ماده ۲۲۶ ق.ت.ا.: در صورتی که برات متضمن یکی از شرایط اسامی مقرر در مقررات ۲، ۳، ۴، ۵،

۶، ۷ و ۸ و ماده ۲۲۳ نباشد، مشمول مقررات راجع به بروات تجاری به بروات تجاری نخواهد شد.

اگرچه ایراد عدم اهلیت و فقدان سایر شرایط اساسی صحت معامله پایه (مبنایی) در اسناد تجاری قابل استناد نیست، اما اگر امضاکننده سند تجاری در حین صدور یا ظهنویسی سند تجاری محجور بوده و یا در حین صدور ظهنویسی سند مزبور، فاقد قصد بوده و یا سند مزبور برای پرداخت ثمن معامله نامشروعی صادر یا ظهنویسی شده (جهت نامشروع) حتی در مقابل دارنده با حسن نیت نیز قابل استناد است؛ چرا که در چنین مواردی اصولاً ایراد راجع به خود تعهد براتی است و نه تعهد پایه و حتی می توان گفت در بسیاری از این موارد عدم اهلیت، جعل، عدم قصد، سند به صادرکننده قابل استناد نیست و در موردی که برای تعهد براتی نامشروع است، اجرای آن بر خلاف نظم عمومی است.

در قانون تجارت (از جمله مواد ۲۳۰، ۲۳۱ و ۲۴۹) که مسئولیت (با عناوین مختلف) به عهده امضاکنندگان سند تجاری قرار گرفته است، مربوط به مواردی است که امضاهای معتبر و موجد تعهد باشد، بنابراین اگر امضاکننده واجد اهلیت قانونی برای صدور، ظهنویسی، قبولی و ضمانت نباشد، می تواند در مقابل دارنده، ایراد عدم مسئولیت کرده و به بطلان تعهد خود استناد کند یا اگر فاقد قصد و رضا بوده است (مثلاً به اجبار سفته‌ای را صادر، ظهنویسی یا ضمانت کرده است) و یا عدلت انجام دادن معامله، مشروع و قانونی نبوده است (مثلاً در مقام پرداخت دین مربوط به قمار یا معامله‌ای ممنوع، اقدام به صدور و معامله سند کرده است)، می تواند در مقابل دارنده، طرح ایراد کند.

البته همان گونه که گفته شد، اگر سند، مورد معامله قرار گرفته و واجد امضاهای متعدّد باشد، براساس اصل استقلال امضاها و حفظ حقوق اشخاص ثالث، امضاهای معتبر ایجاد مسئولیت می کند.^۱ و صاحبان آن در مقابل دارنده بدون سوء نیت، مسئول پرداخت بوده و نمی توانند به بطلان سند و یا امضای غیر معتبر استناد کنند.

۱. بهروز اخلاقی، حقوق تجارت (۳) (اسناد تجاری به معنای خاص: برات، سفته و چک)، جزوه درسی دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، ص ۹۹-۱۰۱؛ محمد صقری، حقوق تجارت (۳) (اسناد تجاری)، جزوه درسی دانشکده علوم قضایی و خدمات اداری - دادگستری، ۱۳۷۴، ص ۳۲ و ۳۳.

بدیهی است اشخاصی که امضای آنها جعل شده باشد، می توانند در مقابل دارنده، ایراد کنند.^۱

در مورد تزویر و الحاق خلاف واقع در متن سند نیز هر امضاکننده در حدود آنچه رضایت داده است، مسئولیت خواهد داشت؛ بنابراین، تغییراتی که بعداً در سند ایجاد می شود، به امضاکننده قبلی ارتباط پیدا نمی کند، همچنین هرگاه صادرکننده یک شرط اختیاری در برات گذاشته باشد که در این صورت، مسئولیت او در حدود همان شرط خواهد بود^۲ و می تواند نسبت به ادعاهای دیگر ایراد کند.^۳

(د) تهاتر دین ناشی از سند

چهارمین ایراد، ایراد به تهاتر دین ناشی از سند است. عقل سلیم حکم می کند که در روابط شخصی میان بدهکار برات و دارنده آن، اصل عدم توجه ایرادات کنار گذاشته شود. امنیتی که حقوق برواتی برای برات برقرار کرده است، با قبول این فکر به خطر نمی افتد؛ بنابراین، براتگیر به رغم قبول برات می تواند در مقابل دارنده و در صورت وجود شرایط قانونی به تهاتر دین ناشی از برات و طلب خود از دارنده متوسل شود و از پرداخت خودداری کند.

اصولاً باید ایرادات مربوط به تبدیل تعهد و سایر اسباب سقوط تعهد مذکور در قانون مدنی نیز که از سوی متعهد مطرح می گردد، قابل استماع بوده و پذیرفته شود. همچنین است حالتی که برات بدون محل، از سوی براتگیر قبول شده و صادرکننده پس از پرداخت وجه آن به دارنده، مجدداً دارنده برات می شود، در این صورت، عدم وجود محل نزد براتگیر می تواند ردّ مقابل صادرکننده مطرح شود و نمی توان به صرف قبولی برات از سوی براتگیر، صادرکننده را محق به مطالبه طلب ناشی از برات کرد.^۴ البته اگر غیر از صادرکننده، شخص دیگری دارنده سند باشد، ایراد

۱. حسن ستوده تهرانی، حقوق تجارت، تهران، نشر دادگستر، ۱۳۷۴، ج ۳، ص ۶۶.

۲. ربیعا اسکینی، حقوق تجارت تطبیقی، تهران، انتشارات مجمع علمی فرهنگی مجد، ۱۳۷۳، ص ۳۹.

۳. همو، حقوق تجارت، تهران، انتشارات سمت، ۱۳۷۳، ص ۱۰۵.

۴. همان، ص ۱۰۵.

براتگیر در مقابل دارنده، به شرط داشتن حسن نیت وی به اعتبار اصل استقلال امضاها و عدم قبول ایراد امضاکننده به روابط شخصی خود با براتکش پذیرفته نیست و باید مبلغ را بپردازد.

ه) سوء نیت دارنده سند تجاری

اصل عدم توجه به ایرادات و سایر حمايتهاى قانونى، زمانى اعمال مى شود که دارنده سند داراى حسن نیت باشد. دارنده اى داراى حسن نیت است که حین انتقال سند، به او از چگونگى روابط شخصى میان متعهدین آن که به اعتبار سند و مالکیت آن لطمه وارد مى سازد، آگاهى نداشته باشد. بنابراین، در صورت آگاهى از عدم وجود رابطه حقوقى واقعى میان امضاکنندگان؛ مانند موردى که امضای شخصى به عنوان صادرکننده برات جعل شده و براتگیر نیز اعلام قبولی کرده باشد، دارنده نمى تواند از براتگیر مطالبه وجه کند؛ زیرا احراز سوء نیت وی مبنی بر «دارا شدن غیر عادلانه»^۱ و به زیان براتگیر، قوی به نظر مى رسد و براتگیر مى تواند علیه او طرح ایراد کند.

همچنین است در مواردی که رابطه حقوقی به موجب سند تجاری میان امضاکنندگان به وجود آمده است و ایراد متعهد هم به دلیل اصل استقلال و اعتبار امضاها در مقابل دارنده با حسن نیت پذیرفته نیست، اما در مقابل دارنده بدون حسن نیت (با سوء نیت) و آگاه از رابطه حقوقی میان امضاکنندگان، ایراد پذیرفته مى شود؛ مانند موردی که دارنده از عدم انجام تعهد ظهنویس به متعهد سفته (که تعهد مذکور، علت صدور سند بوده است) آگاه بوده و سند را به زیان صادرکننده آن تحصیل کرده است.

1. Unjust enrichment.

